

Функціональні складові інфраструктури туризму України

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса
e-mail: vassianovka@mail.ru

Анотація. *Інфраструктура туризму розглядається у даній роботі у контексті міжгалузевго комплексу індустрії туризму, а саме як комплекс допоміжних структур у процесі створення турів. Відповідно до функціонального підходу у складі інфраструктури туризму виокремленні чотири блоки: транспортна інфраструктура; організації, задіяні у здійсненні туристичних формальностей; організації, що здійснюють організаційно-правове та кадрово-наукове забезпечення індустрії туризму; підприємства, що займаються виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту. Досліджені функціональні складові інфраструктури туризму України.*

Ключові слова: *індустрія туризму, інфраструктура туризму, туристична інфраструктура, туристичні формальності, туристичні сувеніри.*

Вступ

Термін інфраструктура туризму набув широкого розповсюдження у науковій та публіцистичній літературі у сфері туризму. Теоретико-методологічні засади дослідження інфраструктури туризму розглянуті у праці А. В. Вершицького, який систематизував визначення інфраструктури туризму різних авторів та запропонував свою дефініцію [1]. І. М. Школа та О. П. Корольчук та інші автори наводять переліки елементів, що відносяться до інфраструктури туризму [2], проте обсяг поняття інфраструктура туризму є недостатньо визначеним і обґрунтованим. Окремі компоненти інфраструктури туризму України досить часто стають об'єктом вивчення у різних наукових напрямках, надзвичайно актуальними наразі є саме комплексні дослідження інфраструктури туризму. Саме тому, метою даного дослідження є визначення функціонального складу інфраструктури туризму, а також розгляд сучасного стану інфраструктури туризму України.

Виклад основного матеріалу

Слово «інфраструктура» має латинське походження і складається з двох елементів *infra* – «під, нижче» та *structura* – «будова, структура». Найчастіше під інфраструктурою розуміють складові елементи загального устрою економічного чи політичного життя, які мають підпорядкований, допоміжний характер і забезпечують нормальну життєдіяльність економічної чи політичної системи в цілому. Наприклад, до економічної інфраструктури відносяться транспорт і зв'язок, освіта та професійне навчання, житло та комунальне господарство, від стану яких залежить суспільне виробництво.

Інфраструктура поділяється на види (виробничу та соціальну); підвиди (наприклад соціальна інфраструктура поділяється на соціально-політичну, соціально-культурну, соціально-побутову та інші підвиди); ланки (у соціально-культурній інфраструктурі виокремлюють інфраструктуру дошкільної, середньої та вищої освіти), а також окремі об'єкти лінійного (дороги, зв'язок) та точкового характеру (стадіони, школи, клуби).

Інфраструктура може розглядатись різних територіальних рівнях (глобальному, національному, регіональному); у контексті певної галузі господарства, міжгалузевго комплексу, окремого підприємства. Інфраструктура туризму або туристична інфраструктура є прикладом використання терміну «інфраструктура» у контексті певного міжгалузевго комплексу, а саме – індустрії туризму.

Відповідно до визначення О. О. Любіцевої, *індустрія туризму – це міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні турпродукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення у проведенні дозвілля в подорожі, шляхом виробництва та реалізації товарів і послуг туристичного призначення* [3].

Достатньо визначеним є склад індустрії туризму, до компонентів якої як правило відносять:

- організаторів туризму – туристичні підприємства, які здійснюють розробку, просування та реалізацію туристичного продукту (туроператори та турагенти);
- підприємства, що надають послуги розміщення;
- підприємства харчування;
- транспортні підприємства;
- екскурсійні бюро;
- виробничі туристичні підприємства (виробництво сувенірної продукції, готельних меблів, туристичного спорядження);
- підприємства торгівлі (магазини, що реалізують туристичне спорядження та сувеніри);

- підприємства сфери дозвілля та розваг (тематичні парки, кінотеатри, концертні зали, клуби за інтересами, зали ігрових автоматів та інші);
- заклади самодіяльного туризму (туристичні, альпіністські, велосипедні клуби тощо);
- органи управління туризмом (державні установи, громадські організації);
- учбові, наукові та проектні установи [4].

Застосувавши системний підхід О. О. Любіцева визначила структуру індустрії туризму, виділивши організаційно-інституційну, функціонально-господарську та територіально-господарську підсистеми, які у свою чергу поділяються на структури та компоненти. Нашим завданням є виокремлення у складі індустрії туризму основних і допоміжних компонентів. Необхідною умовою виконання цього завдання є визначення критерію такого розмежування.

Основним ринковим продуктом індустрії туризму є *тур – програма, в межах якої реалізується мета перебування людини поза постійним місцем проживання, складена з урахуванням індивідуальних побажань, і комплекс заходів по її реалізації на відповідному якісному рівні* [5]. Найчастіше до складу турів входять транспортне обслуговування, послуги розміщення та харчування, екскурсійні послуги. Розробку турів здійснюють спеціалізовані туристичні підприємства – туроператори, реалізацією турів споживачам займаються туристичні агенції, а також самі туроператори. Тому у складі індустрії туризму можна виділити ядро, компоненти якого безпосередньо пов'язані з виробництвом турів, до якого належать суб'єкти туристичної діяльності (туроператори і турагенції, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність); підприємства готельного і ресторанного господарства; транспортні підприємства (див. рис. 1).

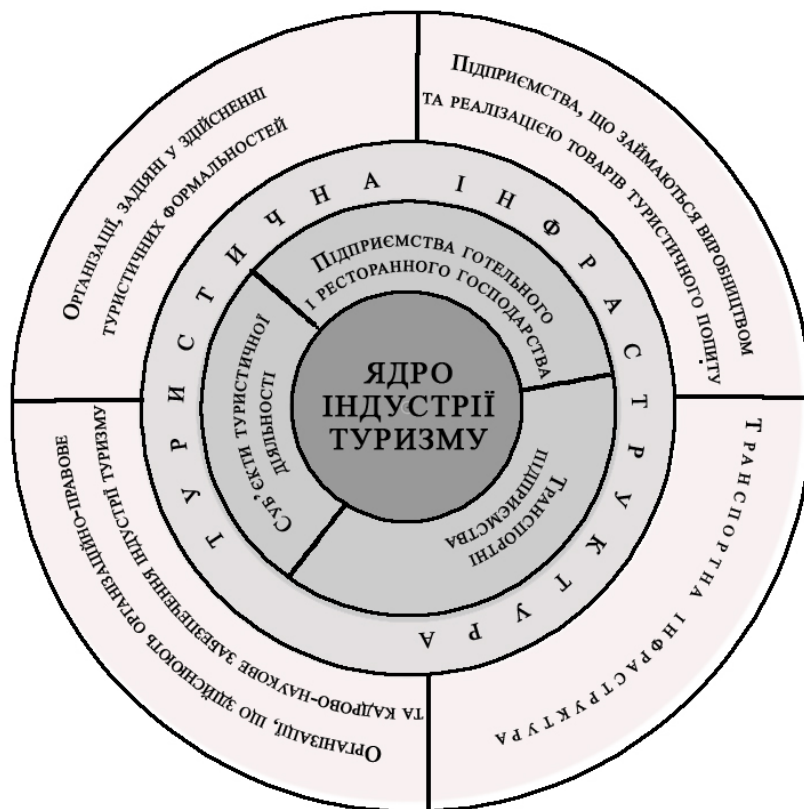

Рис. 1. Функціональні складові інфраструктури туризму

Інфраструктура туризму буде розглядатись як комплекс допоміжних структур у процесі створення турів. Згідно з функціональним підходом інфраструктуру туризму пропонується поділяти на чотири блоки. *Перший блок* інфраструктури туризму становить *транспортна інфраструктура*, оскільки туризм як явище обов'язково передбачає подорож (переміщення) з рекреаційною метою, до якої належать шляхи сполучення, залізничні, морські та річкові вокзали, аеропорти.

У світовій транспортній системі вирізняють декілька регіональних транспортних систем або підсистем – Європи, Північної Америки, Китаю, Південно-Західної Азії, Північної Африки та інші. Україна належить до регіональної транспортної системи країн СНД. Станом на 2012 рік експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування України становила 21619,4 км, лише 47,4 % з них були електрифіковані. Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування складала 2125,7 км, а довжина автомобільних доріг загального користування – 169693,9 км (в тому числі 166095,1 км (97,9 %) з твердим покриттям). Розподіл перевезених пасажирів за видами транспорту загального користування у 2013 році виглядав наступним чином:

- залізничний – 425,4 млн осіб;
  - автомобільний – 3340,84 млн осіб;
  - міські види транспорту (трамвайний, тролейбусний, метрополітенний) – 2838,44 млн осіб;
  - авіаційний – 8,14 млн осіб;
  - водний – 7,34 млн осіб;
- Структура пасажирообігу України відрізняється від структури світового пасажирообігу (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Структура пасажирообігу світу та України [6]

Вид транспорту	Світові показники, %	Україна, %; млн пас. км
• залізничний	10,2 %	44,3 %; 49098,3 млн пас. км
• автомобільний	79,3 %	44,3 %; 49091,7 млн пас. км
• авіаційний	10,0 %	11,3 %; 12568,2 млн пас. км
• водний	0,5 %	0,1 %; 77,9 млн пас. км

Значення залізничного транспорту у пасажирообігу України є дуже високим у порівнянні зі середньосвітовими показниками. Незважаючи на це, для даного виду транспорту характерною є низка проблем: низький рівень електрифікації залізничних колій (47,4 %); високий рівень спрацьованості основних засобів виробництва (80-90 %); низький рівень оснащення пасажирських вагонів кондиціонерами (28,5 %); значний відсоток дерев'яних шпал у колійних шляхах; значна зношеність вагонного парку [7]. Не сприяє активному залученню залізничного транспорту для перевезень, в тому числі і туристичних, між Україною та іншими європейськими державами різна ширина колії. У більшості держав Європи прокладено західноєвропейську, або стефенсонівську, колію, ширина якої становить 1435 мм. На території пострадянських держав переважає колія шириною у 1524 мм. Наразі на кордоні України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією функціонують складні системи переведення рухомого складу поїздів з колії на колію, що значно збільшують тривалість поїздки.

Поява автомобільного, а згодом і авіаційного транспорту, суттєво зменшила значення залізничного транспорту у пасажирських перевезеннях. Проте у 1964 році, в Японії, у розвитку залізничного транспорту стався технологічний прорив – почали експлуатуватись швидкісні залізниці. Згодом, у 1981 році, швидкісний залізничний рух був запроваджений у Франції. З часом швидкісні потяги почали експлуатуватись і у інших європейських державах, США, Південній Кореї. У 2012 році країною-лідером із загальної довжини швидкісних залізниць став Китай. В Україні зроблені лише окремі кроки на шляху розвитку швидкісного залізничного транспорту, пов'язані вони з діяльністю Державного підприємства «Українська залізнична швидкісна компанія». 2012 року поїзд категорії ІНТЕРСІТІ+ здійснив свій перший комерційний рейс з Києва до Харкова. Зараз парк рухомого складу цієї компанії налічує 10 електропоїздів подвійного живлення категорії ІНТЕРСІТІ+ виробництва HYUNDAI Rotem та 2 електропоїзди подвійного живлення категорії ІНТЕРСІТІ виробництва компанії Skoda. Експреси сполучають Київ з Харковом, Донецьком, Дніпропетровськом, Запоріжжям, Львовом, Хмельницьким, Тернополем, Сімферополь – з Донецьком, Харковом, Дніпропетровськом.

Необхідність додаткового часу на реєстрацію та переїзд до аеропорту зробили швидкісний залізничний транспорт успішним конкурентом авіаційному транспорту, особливо у внутрішньоконтинентальних перевезеннях. Європейський Союз заохочує перерозподіл перевезень з автомобільного та повітряного транспорту на залізничний, зменшуючи таким чином вплив на довкілля (зокрема завдяки скороченню викидів вуглекислого газу). Значні розміри території України, невисокий рівень доходів громадян, традиційна прихильність населення до залізничного транспорту, незадовільна якість автомобільних шляхів належать до сприятливих чинників розвитку швидкісних залізниць в Україні. Проте вирішення потребує низка технічних питань, серед яких якість колії, її ширина та радіус поворотів; оновлення сигнального обладнання; посилення ліній контактної мережі; обмеження доступу до колії [8].

Роль залізничного транспорту в туризмі не обмежується лише транспортною функцією, значним попитом користуються також спеціальні туристичні залізничні маршрути місцевого та далекого сполучення, зокрема Glacis Express та Юнгфрау (Jungfraubahn) в Швейцарії, Flam Railway у Норвегії, Harzer Schmalspurbahnen у Німеччині, Danube Express, The Orient Express, Maharaja's Express та інші. До туристичних залізниць в Україні можна віднести Боржавську вузькоколійну залізницю, відому також під назвою «Анця Кушницька». Експлуатуються дві гілки цієї «вузькоколійки»: Виноградів – Хмельник – Іршава, а також Берегово – Хмельник. Крім регулярного сполучення між зазначеними населеними пунктами, якими користуються як місцеві жителі так і гості Закарпаття, пропонуються спеціальні туристичні рейси. На території Рівненської області діє вузькоколійна залізниця сполученням Антонівка – Зарічне. Через відсутність якісних автомобільних шляхів у заболоченій місцевості гілкою активно користується місцеве населення, приваблює залізниця і численних туристів, для яких організовують окремі подорожі.

Показник щільності автомобільних доріг України є значно нижчим у порівнянні з деякими європейськими державами, він становить становить 0,28 км на 1 км² (у Німеччині – 2,0 км на 1 км², Франції – 1,65, Польщі – 1,15). Незадовільним є техніко-експлуатаційний стан автодоріг, 51,1 % з яких не відповідає європейським вимогам за рівністю та 39,2 % – за міцністю. Вкрай низьким є рівень безпеки дорожнього руху [7]. Недостатня забезпеченість автомобільними шляхами та їх низька якість суттєво стримують розвиток туристичної індустрії України, особливо розвиток внутрішнього туризму.

Позитивною тенденцією для розвитку транспортної інфраструктури України є інтеграція до європейської транспортної мережі, яка реалізується шляхом розбудови міжнародних транспортних коридорів.

Міжнародним транспортним коридором є комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічних заходів, законодавчих та нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства. На Загальноєвропейських конференціях з транспорту 1991 та 1994 років було визначено десять Пан'європейських транспортних коридорів. Територією України проходить чотири з них, що свідчить про значний транзитний потенціал нашої держави [9].

Крім того Україна є учасником міжнародної програми Європа – Кавказ – Азія (TRACECA), яка також відома під назвою «Новий Шовковий шлях», започаткованої на Брюсельській Конференції (1993 рік). У 1998 році була підписана «Основна багатостороння угода про міжнародний транспорт по розвитку коридору Європа – Кавказ – Азія» та її основні технічні положення. Основну угоду підписали 12 держав: Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румунія, Таджикистан, Туреччина, Україна та Узбекистан.

Довжина внутрішніх водних шляхів на річках Дунай та Дніпро досягає 2,2 тис. км, на їх берегах функціонує 10 річкових портів. У перевезеннях вантажів та пасажирів провідне місце належить Дніпровському басейну (близько половини водних шляхів). Важливе значення, особливо для міжнародних економічних зв'язків, має судноплавство по Дунаю (Кілійське гирло). Судноплавство здійснюється також по річках України. У Чорноморському, Азовському та Дунайському басейнах розташовано 18 морських торговельних портів. Найважливіші порти України: Одеса, Миколаїв, Іллічівськ, Южний, Херсон, Маріуполь, Керч, Феодосія, Ізмаїл, Бердянськ, Генічеськ, Севастополь.

Інфраструктура авіаційного транспорту налічує 33 аеропорти, з яких 17 відносяться до міжнародних. Найбільші аеропорти розташовані у містах Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Луганськ, Донецьк, Львів, Запоріжжя, Вінниця. Міжнародні лінії пов'язують Україну з країнами Європи, Америки, Азії та Африки [6].

До *другого блоку* інфраструктури туризму відносяться *організації, задіяні у здійсненні туристичних формальностей*. Здійснення туристичної подорожі, особливо у сфері міжнародного туризму, неможливе без проходження так званих туристичних формальностей, які прийнято поділяти на наступні види: паспортно-візові; митні; медико-санітарні; страхові [4]. Однією з організацій, що бере участь у забезпеченні паспортно-візових туристичних формальностей є Державна міграційна служба України (ДМС України), діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Територіальними органами Державної міграційної служби України у областях є головні управління та управління. До функцій ДМС України належать:

- видача паспорта громадянина України особам, які досягли 16-річного віку та надання інших адміністративних послуг пов'язаних з даним документом;
- видача паспорта громадянина України для виїзду за кордон та надання інших адміністративних послуг пов'язаних з даним документом;
- видача проїзного документу дитини.

Важливу роль при організації міжнародної туристичної поїздки відіграють консульства – це установи, що входять до системи органів зовнішніх зносин держави і представляють її на визначеній угодою території держави перебування, здійснюючи на ній захист прав та інтересів своєї держави, її громадян та юридичних осіб. «Визначена угодою територія держави перебування» називається консульським округом і лише в межах цієї території консульська установа (консул) виконують покладені на них завдання. До основних функцій консульських установ відносяться:

- сприяння розвитку у торгівлі, економічних, наукових, культурних зв'язків між своєю державою та державою перебування;
- виконання прав нагляду та інспекції щодо літаків і суден під прапором своєї держави, надання їм у разі потреби допомоги і сприяння;
- видача паспортів і проїзних документів громадянам своєї держави, а також віз, свідоцтв та інших необхідних документів для поїздки до держави, яку представляє консульство, громадянам держави перебування та іноземцям;
- легалізація документів.

Кожний громадянин України, який перебуває за кордоном, може звернутися до консульської установи України за допомогою. Керує діяльністю консульських установ, а також нештатних (почесних) консулів України за кордоном Департамент консульської служби, що є структурним підрозділом Міністерства закордонних справ України. За межами нашої держави функціонує 124 консульські установи України, з яких 85 консульських підрозділів дипломатичних представництв України; 29 генеральних консульств; 9 консульств; 1 консульське агентство. Крім того у 62 іноземних державах діє 99 консульських установ, що очолюються почесними консулами України [10].

На території України знаходиться більше 140 дипломатичних представництв іноземних держав, у складі яких є структурні підрозділи, що займаються консульськими питаннями. Також діють генеральні консульства, консульства та почесні консульства іноземних держав в межах України.

Частиною паспортно-візових туристичних формальностей є прикордонний контроль, який передбачає перевірку документів та підстав на право в'їзду в Україну чи виїзду з неї. Ключовою організацією у здійсненні прикордонного контролю є Державна прикордонна служба України, на яку покладені завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Серед функцій Державної прикордонної служби України є наступні:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- охорона закордонних дипломатичних установ України.

Залізничне, автомобільне, морське, поромне, повітряне та інші види сполучення через державний кордон України здійснюється лише у пунктах пропуску. Усього на державному кордоні України функціонує 251 пункт пропуску, серед яких 160 міжнародних, 35 міждержавних та 56 місцевих. За видами транспортного сполучення переважають автомобільні пункти пропуску, їх налічується 130 одиниць, залізничних пунктів пропуску – 39, повітряних – 35, морських – 32, річкових – 9, пішохідних та поромних – по 3 одиниці. Серед міжнародних пунктів пропуску найбільша кількість розташована на кордоні з Республікою Молдова та Російською Федерацією – по 24 пункти, 14 функціонує на кордоні з Республікою Білорусь, 13 – на кордоні з Республікою Польща, по 7 пунктів – на кордоні з Угорською Республікою та Румунією, 5 – на кордоні зі Словачкою Республікою [11].

Митні формальності полягають у проведенні процедур, пов'язаних з необхідністю дотримання особами, які перетинають державний кордон, правил та умов ввозу та вивозу речей та товарів. До 24 грудня 2012 року здійснення митних процедур покладалося на Державну митну службу України. Зазначена дата стала початком реорганізації Державної митної служби та Державної податкової служби України у Міністерство доходів і зборів України. Серед основних завдань Держмитслужби є:

- контроль за додержанням вимог митного законодавства України;
- удосконалення митного контролю, митного оформлення і оподаткування товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- сприяння прискорення товарообігу та збільшення пасажиропотоку через митний кордон України;
- боротьба з контрабандою, запобігання порушенням митних правил.

Під час здійснення медико-санітарних туристичних формальностей у туристів, які перетинають державний кордон, перевіряють виконання необхідних медико-санітарних та епідеміологічних (вакцинації, щеплення), а також ветеринарних вимог. Медичні та санітарно-епідеміологічні установи входять до профільної структури Міністерства охорони здоров'я України. Туристична подорож у країні ендемічній з інфекційних хвороб міжнародного значення неможлива без наявності міжнародного свідоцтва про вакцинацію чи профілактику. Надаються ці документи установами Міністерства охорони здоров'я України відповідно до «Міжнародних медико-санітарних правил», ухвалених Всесвітньою організацією охорони здоров'я 2005 року в Женеві. Перевезення тварин, харчових продуктів, рослин та їх насіння через державний кордон України контролюється установами Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України. Зокрема, установи ветеринарної медицини видають документи необхідні для перевезення домашніх тварин через державний кордон України, а також їх перевезення у громадському транспорті в межах України – міжнародний ветеринарний паспорт, ветеринарне свідоцтво, міжнародний ветеринарний сертифікат.

Страховання в туризмі – це система відносин між страховою компанією і туристом по захисту його життя і здоров'я та майнових інтересів при настанні страхових випадків. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» медичне страхування та страхування від нещасного випадку для туристів є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи також мають право самостійно укладати договори на таке страхування [12]. Крім обов'язкових, медичного та від нещасного випадку, щодо туристів застосовуються інші види страхування: майнове; страхування відповідальності власника автотранспортних засобів; асистанс; на випадок затримки транспорту; витрат, пов'язаних із неможливістю здійснити поїздку тощо.

У 2012 році в Україні діяло 453 підприємства, що займались страхуванням, перестрахованням та недержавним пенсійним забезпеченням, крім обов'язкового соціального страхування, на яких було зайнято 32,3 тис. працівників [13]. Професійною організацією учасників страхового ринку є Ліга страхових організацій України.

Подорож автомобільним транспортом передбачає обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів. У міжнародній страховій діяльності страхування відповідальності власників автотранспорту відоме під назвою «Зелена картка», його наявність є обов'язковою передумовою для водіїв, які планують виїхати за кордон. Даний вид страхування надається лише страховими компаніями, що мають ліцензію на проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів та є повними або асоційованими членами Моторного (транспортного) страхового бюро (МТСБУ). Моторне

(транспортне) страхове бюро України є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам, зокрема і на території країн-учасниць міжнародної системи «Зелена карта».

Третій блок інфраструктури туризму становлять організації, що здійснюють *організаційно-правове та кадрово-наукове забезпечення індустрії туризму*. Регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади в галузі туризму, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції. До виключних повноважень Верховної Ради України в галузі туризму належать:

- визначення основних напрямів державної політики в галузі туризму;
- визначення правових засад регулювання відносин у галузі туризму, їх удосконалення та адаптація із загальновизначеними нормами міжнародного права;
- визначення в законі про Державний бюджет України обсягу фінансового забезпечення туристичної галузі.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні і районні ради відповідно до їх повноважень затверджують регіональні програми розвитку туризму, визначають кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів для їх фінансового забезпечення, а також контролюють фінансування регіональних програм розвитку туризму. Представницьким органам місцевого самоврядування (сільським, селищним, міським радам) надано можливість затверджувати місцеві програми розвитку туризму та визначати кошти місцевих бюджетів для їх фінансового забезпечення; вживати заходів для стимулювання суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність з надання туристичних послуг [12].

Центральним органом виконавчої влади у сфері туризму з 2011 року є Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт), діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України, що входить до системи органів виконавчої влади України і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів.

До основних завдань Державного агенства України з туризму та курортів належать:

- видача ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності та здійснення контролю за додержанням ліцензійних умов;
- видача свідоцтв про присвоєння об'єктам туристичної інфраструктури відповідної категорії;
- видача дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- підготовка та поширення інформації про Україну та її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;
- формування та ведення Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності;
- ведення обліку туристичних ресурсів України, забезпечення їх раціонального використання та охорони;
- участь у підготовці навчальних планів і програм навчання фахівців у галузі туризму та курортів, їх професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації;
- організація та виконання робіт із стандартизації та сертифікації туристичних послуг;
- створення та ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, а також участь у створенні та веденні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України.

Забезпечення кадрами та наукові дослідження у сфері туризму здійснюються вищими навчальними закладами. У 2012-2013 навчальному році 59 ВНЗ (з яких 15 мають приватну форму власності) на території України здійснювали підготовку бакалаврів напряму підготовки 6.140103 «Туризм». Вони прийняли на навчання 3664 студента, у тому числі 797 (близько 22 %) за рахунок державного бюджету. Чисельність студентів, які закінчили навчання і здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра напряму підготовки «Туризм», у 2012-2013 році становила 2845 осіб. Із даної кількості 933 студента було випущено з вищих навчальних закладів, решта ж продовжили навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста та магістра.

Станом на 2012-2013 навчальний рік 36 ВНЗ (у тому числі 6 приватної форми власності) займались підготовкою спеціалістів за спеціальністю 7.14010301 «Туризмознавство» (за видами) та 27 (у тому числі 3 приватної форми власності) – підготовкою магістрів 8.14010301 «Туризмознавство» (за видами). У зазначений період навчання розпочали 1639 спеціалістів (368 (22 %) за рахунок державного бюджету) та 523 магістра (206 (39 %) за кошти держбюджету). Завершили ж навчання 1750 осіб за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста та 376 осіб за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра. Таким чином, у 2012-2013 навчальному році базову освіту у сфері туризму отримало 2845 осіб та повну вищу освіту – 2126 осіб. Загалом ринок праці поповнився 3059 (933 бакалавра та 2126 спеціалістів і магістрів) фахівцями у сфері туризму [14].

Територіальний розподіл закладів, що готують фахівців для туристичної сфери, має нерівномірний характер. Найбільша їх кількість знаходиться у Київській області (враховані і ВНЗ м. Києва), Львівській, Харківській областях та АР Крим (разом з освітніми установами м. Севастополь). Підготовку майбутніх працівників туристичної індустрії здійснюють ВНЗ різних типів та напрямків: класичні та технічні університети; профільні (аграрні, педагогічні, економічні, харчові, спортивні) університети, академії, інститути.

До четвертого блоку відносяться підприємства, що займаються *виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту*. До товарів туристичного попиту зокрема належать туристичні сувеніри. Туристичними сувенірами можуть бути різні предмети, що мають як лише декоративне так і декоративно-ужиткове призначення. Проте вони обов'язково повинні нести у своєму декоративному оформленні знакову інформацію, викликати стійкі асоціації з місцем, де ці предмети були придбані; з певною народністю, народом або країною; з якоюсь пам'ятною подією. Тому вироби народних художніх промислів є своєрідними еталонами сувенірів [15].

Значного поширення на території України набув такий вид традиційного ремесла як гончарство. Серед осередків гончарства можна відзначити село Вільхівку Іршавського району Закарпатської області, місто Косів на Івано-Франківщині, село Гавареччину Золочівського району Львівської області, де виготовляють так звану чорнодимлену кераміку, село Бубнівку Гайсинського району Вінницької області, село Межиріч Лебединського району Сумської області, місто Васильків на Київщині, що славиться виготовленням майолікового посуду. Найвідомішим осередком українського гончарства безперечно є смт Опішне Зіньківського району Полтавської області. У XIX столітті в селищі функціонували найбільші в Україні гончарні заводи. Нині тут діють приватні гончарні художні майстерні. Досвідчені майстри не тільки пропонують свої унікальні витвори, а й дають можливість навчитися прадавньої майстерності.

Художня вишивка розповсюджена у багатьох населених пунктах Мукачівського та Рахівського району Закарпатської області, понад 300 майстрів вишивки зареєстровано у селі Космач Косівського району Івано-Франківської області. Визначним осередком вишивання є село Клембівка Ямпільського району Вінницької області.

Ткацтвом, зокрема виготовленням ліжників та килимів, займаються у селах Видричка, Богдан, Розтоки, Росішка, місті Рахів та інших населених пунктах Рахівського району Закарпатської області. Традиції гуцульського ткання продовжують на Косівському художньо-виробничому комбінаті, де тчуть розмаїті узорні ліжники, серветки, доріжки, рушники, тканини для святкового і сценічного вбрання та інші вироби. Осередком покутського ткання є місто Коломия на Івано-Франківщині. Всесвітньо відомими центром ткацтва, вишивки та килимарства є селище міського типу Решетилівка на Полтавщині, в якому працює Решетилівська майстерня художніх промислів. Місто Кролевець Сумської області є відомим осередком ткацтва, головним символом якого є рушники – «Кролевецькі рушники». Традиції народного художнього ткацтва та вишивки продовжуються у містах Богуслав та Переяслав-Хмельницький Київської області, смт Дігтярі Срібнянського району Чернігівської області.

Гірське село Річка Косівського району Івано-Франківської області – давній осередок народного мистецтва. Сільські майстри особливо відзначаються уміннями у художній обробці деревини, мосяжництві, бондарстві у поєднанні з художнім випалюванням, художній обробці шкіри, виготовленні художніх виробів та іграшок з сиру. У селі Яворів зародилося мистецтво так званої «сухої» різьби по дереву.

В Україні представлені і інші види декоративно-ужиткового мистецтва – писанкарство (с. Космач Косівського району Івано-Франківської області), лозоплетіння (с. Іза Хустського району Закарпатської області), коренепластика (смт Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області), виготовлення виробів з гутного скла (м. Львів), витинанка тощо.

Одним із значних осередків української фольклорної культури, що здавна славився своєрідним мистецтвом розпису, є смт Петриківка Дніпропетровської області. Славетний петриківський розпис має власний стиль з лише йому притаманними формами орнаменту, ажурною плавністю ліній та соковитістю кольорів. У 1991 році народні майстри, об'єднавшись, утворили центр народного мистецтва «Петриківка», сферою діяльності якого є виготовлення сувенірів з петриківським розписом [16].

Результати та обговорення

Інфраструктура туризму або туристична інфраструктура розглядається у даній роботі як частина індустрії туризму. Визначено критерій розмежування основних та допоміжних структур індустрії туризму. До основних структур, або ядра, віднесені ті компоненти, які беруть безпосередню участь у формуванні основного продукту індустрії туризму – турів. Інфраструктура туризму розглядається як комплекс допоміжних структур у процесі створення турів. Відповідно до функціонального підходу у складі інфраструктури туризму виокремлені чотири блоки: транспортна інфраструктура; організації, задіяні у здійсненні туристичних формальностей; організації, що здійснюють організаційно-правове та кадрово-наукове забезпечення індустрії туризму; підприємства, що займаються виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту.

Складові туристичної інфраструктури Україна характеризуються неоднаковим ступенем розвитку. Потреба існуючого туристичного ринку повною мірою відповідає кількості консульських установ та страховиків. Великою є кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців та провадять наукові розробки у сфері туризму. Усі адміністративно-територіальні одиниці України охоплені мережею державних структур, залучених до здійснення туристичних формальностей – управліннь Державної міграційної служби України, пунктами пропуску через державний кордон, медичних та санітарно-епідеміологічних установ, закладів ветеринарної медицини тощо. Сформувалась структура державного управління туристичною галуззю: Міністерство інфраструктури України – Державне агентство України з туризму та курортів (центральний орган виконавчої влади у сфері туризму) –

спеціалізовані управління у складі обласних державних адміністрацій – спеціалізовані відділи районних державних адміністрацій. Визначення основних напрямів державної політики, правових засад та обсягу фінансового забезпечення туристичної галузі належать до виключних повноважень Верховної Ради України.

Недостатньо використовується потенціал України з виготовлення аутентичних туристичних сувенірів. Підтримка осередків народних художніх промислів та окремих майстрів народного мистецтва України повинна стати одним з пріоритетних завдань державної політики у сфері туризму. Обмежує доступ до рекреаційно-туристичних ресурсів, стримує розвиток індустрії туризму та господарського комплексу України загалом стан транспортної інфраструктури.

Література

1. Вершицкий, А. В. Виды и специфика инфраструктуры туризма / А. В. Вершицкий // Культура народов Причерноморья – 2013. – № 264. – С.136-142.
2. Школа І. М. Менеджмент туризму : підручник / І. М. Школа, О. П. Корольчук. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – С 93.
3. Любіцева, О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Альтерпрес, 2005. – 436 с.
4. Дурович, А. Организация туризма : учебное пособие / Александр Дурович. – СПб. : Питер, 2009. – 320 с.
5. Любіцева, О. О. Методика розробки турів : навчальний посібник / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2003. – 104 с.
6. Пасажирські перевезення за 2013 рік / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/tz/pp/pp_u/pp1213_u.htm
7. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку : аналітична доповідь / Д. К. Прейгер (керівник авторського колективу), О. В. Собкевич, О. Ю. Ємельянова ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2011. – 37 с.
8. Підтримка інтеграції України до Транс-Європейської транспортної мережі ТЄМ-Т. Швидкісний залізничний транспорт : РК 2. Заключний звіт 2.1. / ARUP (UK), WSP imc (UK), NACO (NI). – Грудень 2010 року. – Режим доступу: http://ten-t.org.ua/data/upload/publication/main/ua/517/fr_2.1_high_speed_rail_ukr.pdf.
9. Смирнов, І. Г. Інтеграція у європейську транспортно-логістичну систему – стратегічний вибір України (геопросторовий аспект) / Смирнов І. Г., Шум І. В. // Український географічний журнал. – 2005. – №3. – С.32-37.
10. Департамент консульської служби / Міністерство закордонних справ України : офіційний сайт – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/directorate>
11. Державна прикордонна служба України : офіційний сайт – Режим доступу: http://www.dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm
12. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» : закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – С. 180. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Державна служба статистики України : офіційний сайт – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012 / 13 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Калачова. – Київ, 2013. – 186 с.
15. Традиционные ремесла и сувенирная индустрия Новгородского региона / Руководитель проекта О. С. Соболева ; авторский коллектив А. В. Астафьев, Д. А. Зильперт, О. В. Карпова [и др.] ; редактор А. В. Якурин ; Комитет культуры, туризма и архивного дела Новгородской области ; ГОУ ДПО «Новгородский областной Центр подготовки кадров в сфере культуры». – Великий Новгород, 2009. – 75 с.
16. Шлепакова, Т. Л. Осередки народних промислів як об'єкти культурного туризму : оглядова довідка / Інформаційний центр з питань культури та мистецтва ; ДЗ «Національна парламентська бібліотека України». – ДЗК. – Випуск 12 / 5. – 2010. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>

Аннотация М. Л. Орлова **Функциональные составляющие инфраструктуры туризма Украины.** Инфраструктура туризма рассматривается в данной работе в контексте межотраслевого комплекса индустрии туризма, а именно как комплекс вспомогательных структур в процессе создания туров. Согласно функциональному подходу в составе инфраструктуры туризма выделены четыре блока: транспортная инфраструктура; организации, задействованные в осуществлении туристических формальностей; организации, осуществляющие организационно-правовое и кадрово-научное обеспечение индустрии туризма; предприятия, занимающиеся производством и реализацией товаров туристического спроса. Исследованы функциональные составляющие инфраструктуры туризма Украины.

Ключевые слова: индустрия туризма, инфраструктура туризма, туристическая инфраструктура, туристические формальности, туристические сувениры.

Abstract. Maria Orlova **Functional elements tourism infrastructure of Ukraine.** Tourism infrastructure considered in this work in the context of interbranch tourism industry complex, namely as a range of support structures in the process of creating tours. According to the functional approach as part of the tourism infrastructure allocated four blocks: transport infrastructure, organizations involved in the implementation of travel formalities; organizations performing legal, scientific and personnel tourism industry ensuring; enterprise engaged in the production and sale of goods tourist demand. The functional components of Ukraine tourism infrastructure have been investigated

Keywords: tourism industry, tourism infrastructure, travel formalities, tourist souvenirs.

Поступила в редакцию 08.02.2014 г.